

JAROSŁAW KORAL SDB

PROCES TWORZENIA SIĘ KULTURY LOKALNEJ NA PRZYKŁADZIE ZIEMI ŚWIEBODZIŃSKIEJ

Wstęp

Ukształtowane po wyzwoleniu złożone i specyficzne stosunki demograficzne na terenie Ziemi Świebodzińskiej, postawiły również określone wyzwania działalności kulturowej. Dotyczyły one przede wszystkim następujących zadań: przebudowy świadomości społeczeństwa w duchu dokonujących się w kraju przemian kulturowych oraz wsparcia polityki państwa mającej na celu przyspieszyć procesy integracyjne zróżnicowanej pod względem etnicznym i kulturowym nowej społeczności osadników. Dużą rolę w wychowaniu patriotycznym społeczeństwa odegrała praca kulturalna, w tym także w zakresie popularyzacji historycznych piastowskich tradycji ziem nadodrzańskich. Działalność kulturalna miała poza tym do spełnienia ogólnospołeczne zadania związane z udostępnieniem osadnikom dorobku kulturalnego narodu polskiego. To ostatnie zadanie było szczególnie istotne w środowiskach ludności rodzimej pochodzenia polskiego, która została na tym obszarze po zakończeniu wojny¹. Wszystkie te cele z samej natury trudne do realizacji, wymagały wcześniejszej odbudowy bazy materialnej. W nawale zadań, które stanęły przed młodym państwem, sprawy kultury z konieczności pozostawały na marginesie działalności władz administracyjnych i politycznych. Referaty kultury istniejące przy starostwach w większości przypadków nie spełniały dostatecznie swojej

¹ Por. K. Żygulski, *Ziemie Zachodnie w życiu kulturalnym Polski*, w: *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*, red. W. Markiewicz i P. Rybicki, Poznań 1967, s. 256-257.

roli. W tej sytuacji szczególnego znaczenia nabrała inicjatywa i działalność społeczna mieszkańców powiatu Świebodzińskiego oraz działalność kulturalna różnych organizacji i instytucji społecznych. Doprowadziło to w konsekwencji do ożywienia kulturalnego ludności i wpłynęło pozytywnie na przemiany jej życia. Niniejsze refleksje podejmują próbę ukazania procesu tworzenia się kultury lokalnej po zakończeniu działań II wojny światowej na przykładzie Ziemi Świebodzińskiej, która stanowi integralną część Ziemi Lubuskiej.

1. Czynniki przemian kulturowych

Poddając analizie czynniki przemian kulturowych ludności Ziemi Świebodzińskiej, które przyczyniły się do powstania kultury lokalnej, należy w pierwszym rzędzie uwzględnić zmiany, jakie dokonały się w zakresie kultury materialnej. Znaczna część ludności, która utworzyła nowe społeczeństwo tej ziemi, pochodziła z zaniebanych obszarów Polski międzywojennej, na których dominowała tradycyjna gospodarka wiejska. Pojawienie się tych ludzi na terenie o znacznie wyższym stopniu materialnego wyposażenia, zaopatrzonego w nowoczesne urządzenia techniczne, wywołało początkowo obniżenie się poziomu kultury materialnej. Spowodowane to było w głównej mierze brakiem znajomości zastanego sprzętu i urządzeń oraz nieumiejętnością ich używania. Z czasem jednak osadnicy, podpatrując sposób gospodarowania Wielkopolan i autochtonów, przekonali się o celowości i użyteczności stosowania nowoczesnych metod agrotechnicznych i korzystania z urządzeń rolniczych². Przyczyniło się to w znaczny sposób do rozwoju osobistego, społecznego, cywilizacyjnego i kulturalnego mieszkańców tego terenu.

Z problemem przemian kultury materialnej łączy się bardzo istotne zagadnienie kultury niematerialnej, czyli duchowej. Egzemplifikacją tego problemu jest szeroko rozumiana ludzka praca. Pod tym względem początkowy stan charakteryzowały na Ziemi Świebodzińskiej wielkie różnice, zarówno jeśli chodzi o miejsca pracy w całościście życia, hierarchię wartości społecznych, jak i praktyczne umiejętności zawodowe. Kwalifikacje odróżniały ludność rodzimą od napływowej. Różniły one także grupy ludności osadniczej pomiędzy sobą. Szereg opracowań

² Szerzej na temat piszą: K. Żygulski, *Stara i nowa ojczyzna repatriantów. Z badań śląskich*, „Przegląd socjologiczny”, 1 (1959), s. 64-88; S. Banasiak, dz. cyt., s. 191, 215; J. Benyskiewicz, *Ze studiów nad ludnością autochtoniczną Ziemi Lubuskiej po 1945 roku*, „Rocznik Lubuski”, 4(1966), s. 202-215.

naukowych świadczy o tym, iż osadnicy przybywający na obszar świebodziński, przynosili ze sobą całą gamę różnych ocen i postaw wobec pracy, wyrażających się niejednokrotnie w dziedzicznych z tradycją szlacheckich niechęciach i pogardzie do pracy fizycznej, a przecenianiu pracy umysłowej, oraz w braku szacunku dla rzetelnego wysiłku, solidarności i wytrwałości³. Gospodarcze znaczenie Ziemi Odzyskanych, ich odbudowa i rozbudowa, narzuciły w tej dziedzinie konieczność przewartościowania swych poglądów przez tych, którzy przynieśli na nowe tereny nawyki i tradycje ukształtowane w innych zupełnie czasach i warunkach. Odbudowa tych terenów ze zniszczeń wojennych oraz nowe inwestycje o charakterze ogólnopolskim, wytworzyły sytuacje, w których szeroko rozumiane zagadnienie pracy i jej kultury odegrały znaczącą rolę. Stała się ona jedną z istotnych płaszczyzn integracji nowego społeczeństwa, które mając wielkie zadania i plany musiało je rozwiązywać w oparciu o własną kulturę i osobisty wysiłek. Zmiana postawy w stosunku do zaangażowania się w pracę u wielu osadników znalazła swoje odbicie w przemianach życia kulturalnego ludności tego terenu.

Na przemiany życia kulturalnego ludności Ziemi Świebodzińskiej ogromny wpływ miała organizacja szkolnictwa, która uzależniona była przede wszystkim od tempa osadnictwa. Mówiąc o szkolnictwie należy poświęcić nieco uwagi nauczycielom - głównym autorom, którzy przyczynili się do jego powstania i rozwoju. Nauczyciele świadomi swoich zadań, po przybyciu na tereny Ziemi Świebodzińskiej, angażowali się w pracę i trwali na stanowiskach mimo piętrzących się przed nimi trudności. Niejednokrotnie szkoła odbudowana i uruchomiona z inicjatywy nauczyciela stawała się punktem, który integrował osadników i zachęcał ich do osiedlania się na stałe⁴. W ten sposób placówki te przyspieszały proces integracji kulturowej osadników. Rola szkoły i nauczycieli w procesie przełamywania separatyzmów regionalnych i grupowych, zwłaszcza na terenie ośrodków wiejskich, była ogromna. Szkoła bezpośrednio integrowała dzieci i młodzież znajdującą się w zasięgu jej oddziaływania, pośrednio zaś poprzez uczniów, pomagała wyjść z zaścianków kultury grupowej osobom dorosłym, które z czasem

³ Por. A. Kwilecki, *Proces integracji ludności rodzimej i napływowej w świetle badań socjologicznych*, „Rocznik Lubuski”, 4(1966), s. 226-227.

⁴ Por. M. Dąbrowska, *Szkolnictwo na Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1950*, w: *Prace Lubuskiego Towarzystwa Naukowego*, Zielona Góra 1969, s. 141-144.

dostrzegły w niej instytucję łączącą rozbieżne interesy i dążenia w działalność na rzecz dobra wspólnego⁵.

Trudną sytuację szkoły w początkowym okresie powojennym charakteryzuje Zofia Kędzierska stwierdzając: "Brakowało programów nauczania, podręczników, pomocy naukowych, światła w klasach i opału do podgrzewania pomieszczeń. Mimo tego, nauka odbywała się systematycznie każdego dnia, chociaż rozpiętość wiekowa uczniów w klasach była ogromna. Między uczniami w klasie III znajdowały się normalne dziewięcioletnie i przerośnięte, czternastoletnie dzieci. Władze szkolne zezwoliły przerabiać ze wszystkimi uczniami program 3 i 4 klasy, a kto wytrzymał podwójne tempo, otrzymywał na koniec roku szkolnego świadectwo ukończenia klasy IV. Do szkoły uczęszczały dzieci z za Buga, z Wielkopolski, z Polski centralnej oraz dzieci autochtonów. Dawne antagonizmy dzielnicowe i wojenne warunki wytworzyły wśród uczniów niechęć obcowania ze sobą i pomagania wzajemnego w nauce. Dzieci, w miarę zdyscyplinowane na lekcjach, w czasie przerw dawały upust swoim niechęciom, walcząc ze sobą. To skłócone środowisko nauczyciele starali się integrować różnymi sposobami. Jedną z form scalających dzieci w jednolite środowisko, był teatr amatorski. Zaczęto od inscenizacji pieśni ludowych, żołnierskich, urywków prozy i drobnych obrazków scenicznych zachowanych w dawnych rocznikach *Płomyczka i Płomyka*"⁶. Te wspólne występy mocno zespały ze sobą dzieci i przyczyniły się także do rozwoju życia kulturalnego, nie tylko samego miasta Świebodzina, ale i jego najbliższych okolic. Teatr ten bowiem występował także w okolicznych ośrodkach wiejskich.

Kulturotwórcza rola szkoły i nauczycieli na terenie Ziemi Świebodzińskiej zaznaczyła się wyjątkowo wyraźnie w dziedzinie językowej. Wprawdzie od początku język polski zajął pozycję dominującą w społeczności osadników, to jednak utrzymywały się jeszcze przez pewien czas, zwłaszcza w domach rodzinnych, odrębności gwarowe oraz zjawisko dwujęzyczności. Upowszechnienie polskiego języka literackiego dzięki wysiłkom szkoły, spowodowało repolonizację szerokich rzesz ludzkich oraz podniesienie na wyższy poziom władzy narodowej⁷.

⁵ Por. S. Talarczyk, *Dom, który w mozolnym trudzie wznosiłem, w: Mój dom nad Odrą. Pamiętniki i wspomnienia*, wstęp, wybór i opracowanie Z. Dulczewski, Zielona Góra 1976, s. 29-54.

⁶ Z. Kędzierska, *Świebodzińskie początki*, w: *Kalendarz Zielonogórski*, Zielona Góra, 1979, s. 86-87.

⁷ Por. K. Żygułski, *Ziemie Zachodnie w życiu kulturalnym Polski*, w: *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*, red. W. Markiewicz i P. Rybicki, Poznań

W pierwszych latach po wyzwoleniu rola szkoły i nauczycieli znalazła swoje odbicie w kształceniu ludzi dorosłych. Dominującą formą oświaty w stosunku do ludzi dorosłych było organizowanie kursów w ramach powszechnej walki z analfabetyzmem. W ten sposób wielu ludzi, zwłaszcza kobiet, zdobyło elementarne umiejętności pisania i czytania. Decydujący etap walki z analfabetyzmem przypadł na terenie Ziemi Świebodzińskiej, podobnie zresztą jak w całym kraju, na okres po ustawie sejmowej o likwidacji tego zjawiska z kwietnia 1949 roku. Kosztem ogromnych nakładów państwowych i różnych organizacji polityczno-społecznych, a zwłaszcza nauczycieli, w 1951 roku analfabetyzm został zlikwidowany na terenie całego obecnego województwa zielonogórskiego, w tym także na obszarze świebodzińskim⁸.

Istotnym czynnikiem procesów przemian życia kulturalnego ludności Ziemi Świebodzińskiej okazało się powstanie biblioteki powiatowej w maju 1947 roku. Umieszczono ją w Świebodzińskim Domu Społecznym przy ulicy 22 lipca, w największym wówczas ośrodku społecznym miasta. Placówka ta na szerszą skalę prowadziła akcję popularyzacyjno-naukową, organizując kursy, wykłady i prelekcje z dziedziny historii, kultury, medycyny i wiedzy społecznej⁹.

Pierwsze książki tej biblioteki pochodziły z różnych źródeł. Gromadzono je także w różnoraki sposób. Zbiórkę książek do przyszłej biblioteki powiatowej wśród mieszkańców miasta przeprowadzono pod nadzorem Wydziału Oświaty już w 1946 roku. Przyniosła ona 400 książek, do których następnie dołączono książki przysłane z zakupu centralnego. Biblioteka udostępniała swoje zbiory mieszkańcom miasta, którzy w ówczesnym czasie stanowili zbiorowisko ludzi o zróżnicowanym poziomie wykształcenia i niskim stopniu przyzwyczajenia do obcowania z książką. Biblioteka propagowała wśród ludności przede wszystkim

1969, s. 264-265; B. Kres, *Sól droższa nad złoto*, w: *Mój dom nad Odrą*, wybór i opracowanie J. Koniusz, Zielona Góra 1965, s. 87-91.

⁸ Szerzej na temat analfabetyzmu piszą między innymi: B. Chmielowska, *Społeczne przeobrażenia środowisk wiejskich na Ziemiach Zachodnich na przykładzie pięciu wsi w województwie zielonogórskim*, Poznań 1965, s. 165; T. Pasierbiński, *Problemy likwidacji analfabetyzmu w Polsce Ludowej*, Warszawa 1960; J. Landy-Tołmińska, *Analfabetyzm w Polsce i na świecie*, Warszawa 1961; „Pierwsze osiągnięcia. Biuletyn pełnomocnika rządu do walki z analfabetyzmem”, 1 (1949).

⁹ Por. E. Czeczemska, *Biblioteki publiczne w Świebodzińsku w latach 1947-1974*, w: *Ziemia Świebodzińska*, red. W. Sauter, Zielona Góra 1975, s. 151.

literaturę piękną, książki o tematyce historycznej i społeczno-politycznej¹⁰. Taka działalność znacznie przyczyniła się między innymi do ugruntowania świadomości osadników, iż ziemia, na której się osiedlili, była od wieków piastowska i przynależała zawsze do państwa polskiego.

Na rozwój i przemiany życia kulturalnego ludności terenu świebodzińskiego duży wpływ miała także prasa ogólnokrajowa i lokalna. W pierwszych latach po zakończeniu działań wojennych prasę codzienną i czasopisma rozprowadzały księgarnie. W dniu 6 lipca 1945 roku, ukazał się w Gorzowie Wielkopolskim pierwszy numer tygodnika „Ziemia Gorzowska”, a 6 października tego samego roku, ukazał się tygodnik „Ziemia Lubuska”¹¹. Od roku 1952, zaczęła się ukazywać codzienna „Gazeta Zielonogórska”, która była najpopularniejszym źródłem uzyskiwania wiadomości o świecie i kraju¹². Możliwość korzystania z czasopism i tygodników wpłynęła bardzo korzystnie na rozwój życia ludności Ziemi Świebodzińskiej w płaszczyźnie kulturalnej.

Dużą rolę w procesach przemian życia kulturalnego tego obszaru odegrało także kino. Jego otwarcie nastąpiło 24 lutego 1946 roku. Otrzymało nazwę „Rialto”. Początkowo brakowało krzesel i odpowiedniej aparatury, z czasem jednak uporano się z tymi problemami i kino działało do 1950 roku¹³. Tego też roku zamknięto je z uwagi na zły stan techniczny lokalu, w którym miało ono swoją siedzibę. W związku z taką sytuacją, w okresie letnim zorganizowano kino na otwartym powietrzu, tzw. „kino letnie”, które cieszyło się dużą popularnością wśród mieszkańców Świebodzina i okolic. Na repertuar kina składały się filmy rozrywkowe, fabularne i dokumentalne. W ten sposób ludność miała możliwość zapoznania się z tym wszystkim, co działo się w Polsce i na świecie.

Wśród wielu istotnych czynników wpływających na przemiany życia kulturalnego ludności Ziemi Świebodzińskiej, osobne miejsce zajmował społeczny ruch kulturalny. Była to, najogólniej mówiąc, świadoma i bezinteresowna działalność wielu poszczególnych ludzi, zmierzająca w swej najgłębszej istocie do powstania, względnie zmodernizowania, bazy kulturalnej. Było to w rzeczywistości upowszechnianie różnorodnych wartości kulturalnych, lub podejmowanie konkretnych inicjatyw, dotyczących rozwoju życia kulturalnego i jego realizowania na tym tere-

¹⁰ Por. tamże, s. 152.

¹¹ Por. B. Ratus, S. Dzieran, *Oświata, nauka, kultura*, w: *Zielonogórskie*, red. J. Wąsicki, Warszawa 1970, s. 223.

¹² Por. tamże, s. 225.

¹³ Por. P. Głodowski, *O działalności kulturalnej na Ziemi Świebodzińskiej*, w: *Ziemia Świebodzińska*, red. W. Sauter, Zielona Góra 1975, s. 145.

nie¹⁴. Było to o tyle cenną inicjatywą, że osoby działające w tym ruchu wywodziły się z lokalnych środowisk wiejskich i miejskich omawianego terenu, a więc najlepiej wiedziały, jakie są najpilniejsze potrzeby kulturalne ich współmieszkańców. W miarę możliwości starano się te potrzeby realizować, choć, trzeba też powiedzieć, czasami z różnym skutkiem.

W dużej liczbie repatriantów i osadników, którzy przybyli na Ziemię Świebodzińską po 1945 roku, znajdowało się wielu międzywojennych działaczy kulturalnych i nauczycieli, reprezentujących różnorakie wzorce obyczajowe, towarzyskie i kulturowe. Ta różnorodność tradycji i form w pracy kulturalnej przyczyniła się do barwności i dynamizmu tego ruchu oraz do znacznej siły jego oddziaływania. Najbardziej adekwatnym tego dowodem było powstanie w dniu 15 lipca 1945 roku pierwszego na Ziemi Lubuskiej chóru „Harfa”, w mieście Świebodzinie¹⁵. Jego funkcja była o wiele szersza niż śpiewanie i popularyzowanie pieśni. Członkowie chóru byli w przeszłości śpiewakami chórów wileńskich, wołyńskich, małopolskich i wielkopolskich. Działalność rozpoczęto od łatwych utworów. Jednak dzięki kontaktom z Wielkopolskim Związkiem Śpiewaczym repertuar tego zespołu wzbogacił się w krótkim czasie o wiele utworów chóralnych wybitnych kompozytorów polskich i zagranicznych. Dla mieszkańców Świebodzina i okolic dużą atrakcją stały się aktualne wówczas satyryczne kuplety pt. „Chór Harfa z włoskiem i pod włoskę”. Treścią ich były obrazki z życia samego zespołu, podpatrzone zjawiska społeczne oraz niedociągnięcia gospodarczo-administracyjne w mieście i powiecie. Chór kultywował pieśni polskie na terenie całej Ziemi Lubuskiej, uświetniał wiele imprez organizowanych dla uczczenia wielkich wydarzeń oraz integrował społeczeństwo tego obszaru w sferze kulturowej. Data powstania tego chóru jest również uważana jako dzień narodzin społecznego ruchu kulturalnego i artystycznego na środkowym Nadodrzu, który nawiązując do tradycji, wspólnie z organizacjami państwowymi i młodzieżowymi, tworzył życie kulturalne na tych terenach¹⁶.

Pierwsze lata powojenne to także okres najbardziej dynamicznego rozwoju amatorskiego ruchu teatralnego i śpiewaczego oraz tych form pracy oświatowej, które wywodzą się z kultury ludowej. Wobec braku

¹⁴ Por. J. Koniusz, *O społecznym ruchu kulturalnym w województwie zielonogórskim*, „Rocznik Lubuski”, 5(1968), s. 64-84.

¹⁵ Por. P. Głodowski, art. cyt., s. 144.

¹⁶ Por. W. Hładkiewicz, *Spółczesność regionalna w procesie przemian*, „Rocznik Lubuski”, 15(1989), s. 346.

placówek i instytucji o charakterze czysto kulturalnym, niemal cała ówczesna działalność kulturalna prowadzona była społecznie i bezinteresownie. Wspólna praca, niemal identyczne warunki bytowania, podobne przeżycia okupacyjne sprzyjały demokratyzacji i postępowi życia kulturalnego. Dynamika społecznego ruchu kulturalnego załamała się w latach 1950-1955, w okresie kultu jednostki, kiedy rozpoczęto przyjmowanie jego wielorakich funkcji przez pracujące według centralnie ustalonego szablonu placówki kulturalne¹⁷.

Po przemianach październikowych roku 1956 nastąpiło zespolenie inicjatywy społecznej z działalnością władz politycznych i administracyjnych województwa. Ludzie bardziej niż przedtem poczuli się odpowiedzialni za swój zakład pracy, gospodarstwo i to, co działo się w ich wsiach i miastach. Narodził się emocjonalny i uczuciowy stosunek do miejsca zamieszkania. Na każdym niemal kroku spotykano się ze zjawiskiem świadczącym, iż ludzie, którzy przybyli na te tereny, zaczęli sprawy miast lub wsi uważać za własne. Te przemiany mentalne oraz wytworzenie się więzi społecznych pomiędzy osadnikami stały u kolebki ruchu społeczno kulturalnego, który w wielu sprawach życia kulturalnego miał decydujące znaczenie.

Analizując czynniki przemian życia ludności Ziemi Świebodzińskiej na płaszczyźnie kulturalnej, należy wspomnieć także o Lubuskim Towarzystwie Kulturalnym, które założono w lipcu 1957 roku. Jak podają dokumenty, jest to organizacja regionalna, powołana do tworzenia klimatu umożliwiającego popularyzowanie wiedzy o regionie oraz upowszechniania sztuki i literatury powstającej na tym obszarze. W zakres działalności Towarzystwa wchodzi: filmy o tematyce regionalnej, książki autorów lubuskich, opieka nad miejscowymi twórcami, gromadzenie pamiątek regionalnych, odczyty i prelekcje. Towarzystwu chodzi przede wszystkim o to, aby treści pracy kulturalnej nasycić szeroko rozumianą problematyką lubuską¹⁸. Działalność Lubuskiego Towarzystwa Kultury polegała na organizowaniu lokalnych towarzystw kulturalnych, występujących często pod różnymi miejscowymi nazwami. W ten sposób Towarzystwo stało się inspiratorem potężnego „oddolnego” ruchu społeczno-kulturalnego. Wszystkie formy aktywności społecznej przyspieszały procesy integracyjne ludności województwa

¹⁷ Por. M. Musielak, *Spółeczny ruch kulturalny na środkowym Nadodrzu w czterdziestolecu PRL*, „Rocznik Lubuski”, 15(1989), s. 87-97.

¹⁸ Por. Z. Dulczewski, *Tworzenie się nowych społeczności regionalnych na Ziemiach Zachodnich*, w: *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*, dz. cyt., s. 333-336.

i poszczególnych powiatów w społeczność o nowej kulturze. W formowaniu tej społeczności szczególną rolę odegrały elementy pogłębiania wiedzy o miejscowościach, w których osiedlano się po wojnie¹⁹. Ta wiedza była niezwykle potrzebna ludziom, którzy swoją przyszłość postanowili związać z Ziemią Świebodzińską. Znajomość przeszłości, tradycji i kultury własnego miasta lub wioski wpływała na tempo przemian życia, w tym także i kulturalnego, ludności osadniczej.

Szczególną rolę w procesach przemian życia kulturalnego ludności Ziemi Świebodzińskiej odegrała miejscowość Łągów. W 1947 roku zamek łagowski przejął Oddział Poznańskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, który zorganizował tam Dom Pracy Twórczej²⁰. W ten sposób miejscowość ta stała się miejscem wielokrotnych spotkań artystów, plastyków i muzyków z całej Polski. Znaczenie Łagowa uwypukliła także zorganizowana w lutym 1949 roku przez Muzeum Wielkopolskie wystawa pt. „Łągów – 1948”, obejmująca prace czołowych artystów polskich²¹. W tym samym roku odbył się w Łagowie Zjazd Kompozytorów Polskich oraz kurs przygotowawczy do pierwszego po wojnie Konkursu Chopinowskiego. W roku 1952 Łągów gościł także kandydatów przygotowujących się do Konkursu skrzypcowego im. H. Wieniawskiego. W początkowych latach po zakończeniu II wojny światowej miejscowość ta zastąpiła jako ogólnopolski ośrodek życia kulturalnego całego terenu świebodzińskiego.

Omawiając wielorakie czynniki przemian życia kulturalnego ludności tego obszaru, należy także kilka słów poświęcić roli Kościoła katolickiego. Osadnicy, zwłaszcza w pierwszych miesiącach pobytu na tym terenie, pozbawieni wszelkich instytucji kulturalnych mieli niejednokrotnie jedyną okazję zmanifestowania swojej zbiorowości właśnie w kościołach. Wartości religijno-moralne reprezentowane przez Kościół katolicki, były spoiwem łączącym wszystkie grupy ludnościowe zamieszkałe na Ziemi Świebodzińskiej i stanowiły tę dziedzinę kultury, która zbliżała ich najbardziej i jednoczyła w określoną społeczność lokalną. Jednym z podstawowych czynników, który w sposób zasadniczy

¹⁹ Por. J. Koniusz, *O początkach regionalnej działalności kulturalnej na środkowym Nadodrzu*, „Rocznik Lubuski”, 10(1987), s. 209-221; W. Sauter, *Wszędzie wre życie jakiego tu nigdy nie było*, w: *Mój dom nad Odrą*, wybór i opracowanie J. Koniusz, Zielona Góra 1965, s. 197-224.

²⁰ Por. P. Głodowski, *O działalności kulturalnej na Ziemi Świebodzińskiej*, w: *Ziemia Świebodzińska*, dz. cyt., s. 146.

²¹ *Inne działy życia kulturalnego*, (Redakeja), w: *Ziemia Lubuska*, red. M. Szczaniecki i S. Zajchowska, Poznań 1950, s. 523.

nieporównywalnie większe właśnie w pierwszych latach po wyzwoleniu²⁷. Elementy obrzędowości i folklor słowno-muzyczny, wywoływały wówczas w społeczności rodzinnej oraz regionalnej tego samego pochodzenia poczucie więzi w zdeintegrowanej jeszcze wtedy społeczności lokalnej ośrodka wiejskiego, czy też miejskiego, a także przyczyniały się wydatnie do wzrostu poczucia stabilizacji. Przykłady kultury lokalnej poprzedniego miejsca zamieszkania, stanowiące wyraźną manifestację odrębności kulturowych, były przede wszystkim czynnikiem rodzącym wielorakie napięcia i konflikty pomiędzy osadnikami. W utrzymywaniu się elementów tradycyjnej kultury poważną rolę odgrywała struktura wieku członków rodziny, a także stopień zaangażowania się w kulturę ludową regionu swojego pochodzenia²⁸. Ludziom starszym było o wiele trudniej zaakceptować i przyjąć nowe wzorce kulturowe, które lanowała oficjalna polityka państwa.

Pośród żywych przejawów kultury lokalnej, właściwych wszystkim grupom pochodzenia regionalnego uwagę zwraca to, co można określić pojęciem dziejów historii w formie opowieści o wydarzeniach, stosunkach wewnątrzrodzinnych, czy niezwykłych zachowaniach jednostek²⁹. Zajmowały one poważne miejsce w kontaktach ze znajomymi i w rozmowach rodzinnych. Dzięki swym powiązaniom z ludźmi znanymi lub osiedlonymi w najbliższym otoczeniu, uzyskiwały one miano autentyzmu, a co za tym idzie - dużą siłę wiarygodności. Były one poważnym czynnikiem kształtowania się lokalnego systemu wartości, zwłaszcza w początkowym okresie osiedlania się na terenie świebodzińskim.

O dzisiejszym, specyficznym obliczu kulturowym Ziemi Świebodzińskiej zdecydowały, jak zostało powiedziane powyżej, z jednej strony wzajemne wymieszanie się ludności o różnorodnej kulturze, z drugiej zaś, omówione w poprzednim paragrafie, wielorakie czynniki mające istotny wpływ na rozwój kulturowy tego obszaru. Po kilku latach życia na nowych terenach rozpad kultur regionalnych, przyniesionych przez ludność osiedleńczą, stał się zjawiskiem powszechnym. Niemniej jednak stosunek do kultury regionalnej nielicznych grup ludności autochtonicznej pozostał problemem o dużym znaczeniu. We wschodnich powiatach województwa zielonogórskiego (powiaty: świebodziński, sulechowski i międzyrzecki) należących dawniej do Wielkopolski, a po I wojnie światowej włączonych do Niemiec, przetrwały nieliczne enklawy

²⁷ Por. Z. Jasiewicz, *Rodzina wiejska na Ziemi Lubuskiej*, Poznań 1977, s. 92-94.

²⁸ Por. A. Kłoskowska, *Spoleczne ramy kultury*, Warszawa 1972, s. 60-73.

²⁹ Por. A. Kwilecki, art. cyt., s. 228.

ludności rodzimej. W przeciwieństwie do ugrupowań ludności napływowej, nie uległy one rozproszeniu i dzięki temu zachowały swoją odrębność kulturową. Sięganie do elementów kulturowych ludności rodzimej i zainteresowanie się jej kulturą stało się częścią składową życia kulturalnego nowej społeczności regionalnej i przyczyniło się wydatnie do pogłębienia świadomości mieszkańców województwa zielonogórskiego³⁰. Na taki stan rzeczy istotny wpływ miała także polityka władz państwowych. Poprzez ukazywanie i propagowanie wartości kulturowych ludności rodzimej, władze polskie pragnęły dowartościować tych ludzi. Upowszechnienie się wśród ludności województwa zielonogórskiego elementów kulturowych ludności rodzimej, jako lubuskich, przekształciło te elementy we współczynnik integracji regionalnej. Kultura ludności autochtonicznej przeżywała w pierwszych latach swój renesans³¹. Z kultury znanej zaledwie kilku ośrodkom wiejskim na byłym pograniczu, zanikającej z każdym rokiem i ulegającej stopniowemu zapomnieniu, stała się fundamentalnym elementem i zaczynem wspólnoty kulturowej całego regionu, propagowanym w kraju i za granicą.

Należy podkreślić, iż kultura ludności rodzimej w nowej społeczności regionalnej zmieniła wyraźnie swoją funkcję społeczną. W miejsce funkcji społeczno-obrzędowej, stanowiącej w społeczności tradycyjnej jej funkcję podstawową, przejęła funkcję rozrywkowo-widowiskową. Z życia konkretnych społeczności wiejskich przeszła na sceny zespołów i teatrów amatorskich, na fale eteru, łamy książek i do sal muzealnych. Przy całkowitej zmianie funkcji społecznej zachowała jedynie dawną formę, pozwalającą na jej identyfikację kulturową.

W ten sposób po wielu latach na terenie Ziemi Świebodzińskiej utworzyło się coś, co można nazwać kulturą lokalną. Jest to kultura stosunkowo młoda, oparta na bazie wielu kultur regionalnych, jakie przynieśli ze sobą na te tereny osadnicy po zakończeniu II wojny światowej. Tworzy ona swoisty przekładaniec kulturowy, który uwidacznia się w kilku zasadniczych płaszczyznach, do których zaliczyć należy: budownictwo, strój, literaturę, całokształt twórczości artystycznej, przekonania i wierzenia oraz postawy społeczne. Są to podstawowe płaszczyzny szeroko pojętej kultury lokalnej, która jest także nośnikiem wielorakich wartości i postaw moralnych. Na przykład można odnaleźć w niej wartości materialne, czyli bytowe. Podkreślić również należy całą sferę przekonań w płaszczyźnie dobra i zła moralnego. Istotną wydaje się też cała sfera wartości religijnych i związanych z nią obrzędowości.

³⁰ Por. W. Sauter, *Z walk o polskość Babimojszczyzny*, Poznań 1960, s. 183-184.

³¹ Por. Z. Dulczewski, art. cyt., s. 328-332.

Charakterystyczną rzeczą dla wielu miejscowości Ziemi Świebodzińskiej było np. śpiewanie specyficznych pieśni z okazji pogrzebów, ślubów lub innych uroczystości³². Na podkreślenie zasługuje także sposób przystrajania świątyni z okazji odpustów, świąt itp. Kultura lokalna to także cała sfera wartości estetycznych, które dawały podstawy przeżycia i doświadczenia szeroko rozumianego piękna³³. Wielu artystów dawało tego dobitny przykład w swoich dziełach i pracach. I tak np. rzeźby, obrazy czy książki były przede wszystkim nośnikami wartości estetycznych, ale również i intelektualnych, religijnych i moralnych. Można zatem powiedzieć, iż kultura lokalna Ziemi Świebodzińskiej jest nośnikiem wielorakich wartości poprzez poszczególne swoje elementy.

Zakończenie

W podsumowaniu przeprowadzonych analiz stwierdzić należy, że w procesie formowania się nowej kultury regionalnej Ziemi Świebodzińskiej istotną rolę odegrały różnorodne czynniki. Na szczególne podkreślenie zasługują dwa z nich: szkoła i nauczyciele oraz społeczny ruch kulturalny. Rola szkoły i nauczycieli była ogromna w tworzeniu się kultury lokalnej. Dotyczyło to szczególnie ośrodków wiejskich, gdzie nauczyciele pielęgnowali tradycje danych miejscowości, ich folklor słowny i muzyczny. Byli także niejednokrotnie inspiratorami wielu inicjatyw, które przyczyniły się do zachowania dla potomności unikalnych pieśni, muzyki, strojów, rękodzieła i obyczajów. Społeczny ruch kulturalny natomiast niejako koordynował wszystkie te indywidualne poczynania i rozwijał ożywioną akcję terenową. Z jego inicjatywy podjęte zostały liczne badania archeologiczne, etnograficzne i socjologiczne na terenie regionu Lubuskiego. Popularyzował on także wiedzę o Ziemi Lubuskiej i jej interesujących regionach. Wydawał wiele publikacji dotyczących regionu Lubuskiego oraz jego poszczególnych miejscowości. Propagował również twórczość literacką rodzimych pisarzy i poetów³⁴. Można zatem zasadnie stwierdzić, iż kultura lokalna Ziemi Świebodzińskiej wyrosła z przemieszania się wielu kultur regionalnych, a także w wyniku wielorakich czynników przemian kulturalnych, jakie zaistniały w okresie powojennym na tym terenie. Charakteryzują się one całym systemem gromadzenia, pielęgnowania i przechowywania wartości

³² Por. Z. Jasiewicz, dz. cyt., s. 30-36.

³³ Por. T. Bolduan, *O potrzebie odrodzenia regionalizmu*, „Pomerania. Miesięcznik społeczno-kulturalny”, 4(1973), s. 5-9.

³⁴ Por. B. Ratuś, S. Dziekan, art. cyt., s. 328-332.

intelektualnych, moralnych, społecznych, estetycznych i religijnych. Osadnicy stykając się z tymi wartościami otwierali się na nie, a później przyswajali je sobie i uznawali za własne. Całokształt wartości kultury lokalnej stwarzał ludziom możliwości rozwoju w płaszczyźnie prawdy, dobra, piękna i wielorakich postaw społecznych. Te wartości były niejako bazą i fundamentem w dalszym rozwoju indywidualnym i społecznym nowej ludności Ziemi Świebodzińskiej. Kultura lokalna dostarczała również pewnego wzorcowego modelu życia osobistego i wspólnotowego. Zabezpieczała, przechowywała i przetwarzała wartości sprawdzone oraz użyteczne dla dobra indywidualnego i wspólnego ludności tego terenu.

Sommario

L'articolo pretende di fare una prova di presentazione dei processi culturali dopo la seconda guerra mondiale nella regione di Zielona Góra. Le differenze culturali del periodo analizzato designano un' stile di vita dei coloni molto significativo. In risultato dei processi culturali provenuta la cultura locale di Ziemia Świebodzińska, come la conseguenza di molti fattori trasformazioni culturali. L'effettiva importanza erano anche: la scuola, dei maestri e sociale movimento culturale.